

Görgényi Ilona:

AZ ÁLLAM ÁLTALI KÁRTALANÍTÁS RENDSZERE
NAGY-BRITANNIÁBAN

Az első európai állam általi kártalanítási rendszer 1964-ben az Egyesült Királyságban jött létre, s ezt követően hasonló megoldásokat alakítottak ki Európa majdnem fele részén. Az általános jellemzőket tekintve közös vonások, a részletekben azonban nagy különbségek figyelhetők meg. Először a bűncselekmények azon körének meghatározásában, amelyre az állam általi kártalanítás kiterjed. Másodsor a sérelem vagy veszteség mértékének figyelembevétele terén. Harmadsor a hatóságokkal való együttműködési kötelezettség kapcsán, negyedsor az áldozat viselkedésének, magatartásának értékelését illetően.

Ami az elsőt illeti, az állam általi kártalanítás felölelheti a súlyos, szándékosan elkövetett bűncselekményektől kezdve (pl. Ausztriában) a sérülést okozó bármilyen deliktumokat (pl. a skandináv országokban). S ezentúl Franciaországban és Finnországban néhány vagyron elleni bűncselekmény esetén is megítélhető az állam általi kártalanítás.

Szinte minden európai ország kártalanítási rendszere figyelmet szentel az áldozatok bűncselekménnyel kapcsolatos viselkedésének. A következő viselkedési formáknak van jelentősége:

- az áldozat aktív résztvevője, provokálója, felbújtója a bűnös viselkedésnek (mindegyik érintett európai országban);
- az áldozatnak közvetett szerepe volt a bűnös viselkedés, így például a kábítószerrel visszaélés létrejöttében (valamennyi érintett európai országban);
- az áldozat részese volt valamilyen, egyébként elítélendő magatartásnak, így például szóba jöhet az ittasság és az illegális szexuális magatartás (az északi országok kivételével valamennyi

érintett európai országban);
 - az áldozat és elkövető közötti kapcsolat, illetve az áldozat jellemének és életvitelének figyelembevétele (elsődlegesen az ún. common law országokban).

Különösen a két utóbbi megközelítés vet fel sok problémát. Hiszen mindegyik kártalanítási rendszer - kizárólagosan vagy elsődlegesen - az erőszakos bűncselekményekre koncentrál, amelyeknek csak kisebbik része valósul meg az áldozat és elkövető közötti előzetes interakció nélkül, illetve oly módon, hogy az áldozat számára teljesen idegen volt az elkövető.

Továbbá sok erőszakos bűncselekmény áldozata olyan személy, akit nyilvános helyen vagy szórakozóhelyen bántalmaztak, mivel italozó életmódot folytat, illetve ittas állapotban volt az esemény idején vagy egyszerűen a nem megfelelő életvitel volt az, ami viktimizációhoz vezetett.¹

Nagy-Britanniában "A bűncselekménnyel okozott sérülések kompenzációs rendszere" (Criminal Injuries Compensation Scheme) keretében a szakemberek irányelvek és a kialakult gyakorlat alapján, széles diszkrécionális jogkört gyakorolva végezték munkájukat. Az 1994. április 1-jén vagy ezt követően benyújtott kérelmekre nézve azonban az ún. tarifa rendszert dolgozták ki, amellyel kapcsolatban pro és contra vélemények hangzottak el különböző szervek részéről, s eltérő érdekeket hangoztatva az 1994. június 15-30. közötti tanulmányútunk ideje alatt is.

Az angol Victim Support 1992. májusában hozott létre egy munkabizottságot az állam általi kártalanítás rendszerének, alapelveinek és eljárási kérdéseinek, a bíróság által elrendelt kártalanításra kötelezés (compensation order) és egyéb módon történő kompenzálás egymáshoz való viszonyának vizsgálatára és a jövőbeni elképzelések, javasolt megoldások kimunkálására. E munkabizottság a Belügyminisztérium által 1992. novemberében, ugyanerre a feladatra kinevezett vizsgálóbizottsággal párhuzamosan végezte munkáját.²

A Belügyminisztérium úgy véli, hogy az új rendszer az áldozatok érdekeit szolgálja, a ré-

szükre nyújtandó szolgáltatások színvonalát emeli, s a kérelmező nem kerül rosszabb helyzetbe a korábbihoz képest. A hivatalos álláspont szerint nem tartható fenn az a korábbi gyakorlat, hogy esetenként külön-külön állapítják meg a kártalanítás összegét. Az új tarifa-rendszer lényege az alábbiak szerint foglalható össze:

- A kártalanítási összeg megállapításának alapjául már nem a common-law szerinti kártérítési szabályokat alkalmazzák.

- A hasonló súlyú sérüléseket azonos csoportba sorolják, amelyekért ugyanolyan összegű kártalanítás jár. Ilyen módon 25 tarifa szintet alakítottak ki, s ezeken belül a legkisebb kártalanítási összeg 1000 font, a legnagyobb pedig 250.000 font.

- Az egyes tarifa csoportokat a korábbi döntéshozó testület (Criminal Injuries Compensation Board, a továbbiakban: CICB) által "megítélt" kártalanítási összegekre figyelemmel állapítják meg.

- Az új rendszerben nem elkülönítve határozzák meg a keresetkiesés összegét és az orvosi költségeket, ahogy azt korábban, hanem a tarifa szerinti pénzösszeg jár.

- A tarifa rendszerű kártalanítási megoldás kivitelezése a "Criminal Injuries Compensation Authority" elnevezésű hatóság (CICA) feladata, s a fellebbezések elbírálására a független "Criminal Injuries Compensation Appeals Panel"-nak van jogosultsága.

- Az 1994. április 1-je előtt benyújtott kérelmek elbírálására a korábbi szabályok az irányadók.³

A Victim Support által felállított munkacsoport a tarifa rendszert, mint egy lehetséges új megoldást nem ellenezte. Ennek vitathatatlan előnye a gyors kártalanítás és annak egyértelművé tétele, hogy milyen összegre jogosult az áldozat. Ezzel együtt kifogásolták, hogy az ún. kártalanítási szintek meghatározásánál a korábbi döntéshozó testület (CICB) által az egyes személyeknek kifizetett összegeket vegyék alapul. S a tarifa

rendszer csak bizonyos feltételek esetén tartották elfogadhatónak, amelyek közül kiemelkedő jelentőséggel bír az 1000 fontos alsó határ eltörlése.⁴

1.) A kártalanításra jogosultak köre⁵

Kártalanítási igénynek akkor van helye, ha az elszenvedett személyi sérülés:

- erőszakos bűncselekmény következtében jött létre, ideértve a gyújtogatást és a mérgezést is;
- olyan cselekményből ered, amikor a kérelmező áldozat megkísérelt megakadályozni valakit bűncselekmény elkövetésében vagy a bűncselekményt követően megpróbálta elfogni az elkövetőt vagy a rendőrségnek nyújtott segítséget az elkövető kézrekerítésében;

- a vasúton elkövetett bizonyos jogsértő cselekményekre vezethető vissza, amelyek miatt a vasúti alkalmazottak nyújthatnak be kérelmet kompenzáció iránt, az elszenvedett és kezelést igénylő lelki sérüléseik (sokk) miatt.

A kártalanítási szervezet munkáját az is nehezíti, hogy az erőszakos bűncselekmények körének jogi meghatározása hiányában kell állást foglalni a kérelem elutasítása vagy elfogadása tárgyában. Ami a személyi sérülés fogalmát illeti, ide tartozhat a közvetlenül az erőszakos bűncselekménynek vagy az erőszakkal való fenyegetésnek tulajdonítható lelki sérülés is. A vagyoni javak elvesztése következtében fellépő sokkos állapot azonban nem tartozik ebbe a körbe.

Az is igényt tarthat kompenzációra, aki a személy elleni erőszakos bűncselekmény következtében elhalt személy eltartottja vagy közeli hozzátartozója, gyakorlatilag házastársa, szülője vagy gyermeke. Olyan személy is kérhet továbbá kártalanítást, aki nem rokon vagy eltartásra jogosult, de fedezte a személy elleni erőszakos bűncselekmény következtében elhalt személy temetésével felmerült költségeket.

2.) A kártalanítást megalapozó sérülések jellege és köre

A sérülés Nagy-Britanniában történő elszervedése esetén jár kártalanítás, így a külföldön eltöltött szabadságra ez nem vonatkoztatható. Az ilyen eseteket az adott ország az angolhoz hasonló megoldással orvosolhatja. Azon külföldi állampolgárok részére, akik az angol területen személyi sérülést szenvedtek, fizetnek kártalanítást, arra figyelemmel, hogy - Dániához, Finnországhoz, Franciaországhoz, Luxemburghoz, Hollandiához és Svédországhoz hasonlóan - Anglia is ratifikálta az Európa Tanács Konvencióját (European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, 1983) és elismerte a kölcsönös kompenzációt.

Akkor is igényelhető kártalanítás, ha a sérülést olyan személy okozta, aki - mert túl fiatal (10 év alatti vagy Skóciában 8 év alatti), avagy elmebeteg - büntetőjogilag felelősségre nem vonható.

Az Európa Tanács Konvenciója is említést tesz a kártalanítási összeg kapcsán alsó és felső határról. Nagy-Britanniában a kiindulópont az, hogy a kártalanítási szervezet minden olyan, a polgári vagy a büntető bíróságtól - így akár a bíróság által elrendelt és az elkövetőt terhelő kártalanításra kötelezésre (compensation order) tekintettel - vagy máshonnan kapott pénzüsszeget figyelembe vesz, amit az adott személyi sérülés miatt fizettek ki a kompenzációra jogosultnak. Az alsó határ 1000 font, ami eredetileg 50 font volt, majd az inflációt követve 150 fontra, 250 fontra, 400 fontra, 550 fontra, 750 fontra, 1992. januárjától pedig 1000 fontra emelték fel. A felső határt a tarifa rendszer alakította ki, amely összeg a már említett 1/4 millió font. Ami az elkövetőt terhelő kártalanításra kötelezés (compensation order) és az állam általi kártalanítás viszonyát illeti, a kettő nem zárja ki egymást. Amennyiben a kártalanítási szervezet döntésének időpontjában a bíróság által alkalmazott

kártérítésre kötelezésből az áldozat nem nyert teljes kártalanítást, erre figyelemmel történik a kifizetendő összeg meghatározása. Egyben felhívják a kedvezményezett figyelmét arra, hogy később a bíróságtól kompenzáció címén kapott további összegeket vissza kell fizetnie.

Általában nem jár kártalanítás:

- a kis orvosi beavatkozást, kevés kezelést igénylő esetekben,
- amikor nincs maradandó (feltűnő) sérülés,
- olyan sérülés esetében, amely nem okoz 3-4 hétnél hosszabb ideig tartó távollétet a munkából.

Az általános szabályok szerint az akaratlanul okozott sérülések nem vehetők figyelembe és nem fizethető kártalanítás a közúti közlekedési bűncselekmények miatt bekövetkezett sérülések esetén sem. Az utóbbi esetben a gépkocsivezető biztosítása alapján igényelhető kártalanítás, vagy ha biztosítása nem volt a járművezetőnek, illetve a személye ismeretlen maradt, az ún. MIB (Motor Insurer's Bureau) kompenzálhatja a sértettet.

Általában az állatok, így különösen a kutyák által okozott sérülésekkel nem foglalkoznak, kivéve természetesen az olyan eseteket, amikor a tulajdonos ráuszítja a kutyát valakire, akinek ilyen módon sérülése keletkezik.

Külön kérdéskört jelent, ha az áldozat és a sérelmet okozó személy az esemény bekövetkezésének idején közös háztartásban élt, ami gyakorlatilag a családon belüli erőszak eseteit öleli fel. Ha az érintett fél felnőtt, nem fizetnek részére kártalanítást, kivéve, ha az áldozat a sérelmet okozó személy megvádolását kéri és az áldozat, valamint a sérelmet okozó személy megszüntették az életközösséget. Természetesen ez utóbbi esetben más megítélés alá eshet a szülő-gyermek viszony, mint a férj-feleség, avagy az élettársi kapcsolat. Amennyiben egy nő és férfi házasságkötés nélkül, de quasi házastársként élnek együtt, ugyanazon család tagjaiként a fentiek szerint kezelik őket. Az 1979. október 1. után megvalósult erőszakos bűncselekmény esetén formailag ugyan nem kizáró

ok, ha a sérelmet szenvedett áldozat és az azt előidéző elkövető az elkövetéskor ugyanazon család tagjaiként élnek együtt, de az feltétel, hogy az áldozat részére fizetendő kártalanításból az elkövető ne részesedjen, abból semmilyen előnye ne származzon, ami gyakorlatilag szinte ugyanazt jelenti más megfogalmazásban.

3.) A kártalanítás feltételei

Amennyiben nem kétséges, hogy a kérelmező sérülését közvetlenül erőszakos bűncselekmény okozta, a következő további feltételeknek való megfelelés esetén tarthat igényt kártalanításra:

A.) Esemény bejelentési kötelezettsége a megfelelő hatóság(ok)nak, az együttműködés a releváns hatóságokkal (rendőrséggel).

Mindenekelőtt annak kiemelése indokolt, hogy a kártalanítás megítélésének nem feltétele az elkövető elítélése, hiszen például egyes elkövetők kiléte egyáltalán nem állapítható meg. Ezzel együtt minden erőszakos bűncselekmény áldozatának kötelessége késedelem nélkül tájékoztatni a rendőrséget minden releváns körülményről és együttműködni a nyomozás és a későbbi vádemelés sikere érdekében. Ennek az elvárásnak a hivatalos indoka az, hogy a csalásokat kiküszöböljék és megelőzzék az ugyanilyen bűncselekmény elkövetését mások sérelmére. A rendőrség tájékoztatásának elmulasztása olyan esetben képzelhető el például, amikor az áldozat fél a megtorlástól.

A bűncselekményt az áldozatnak kell a rendőrség tudomására hozni, kivéve, ha azt a sérülés jellege lehetetlenné teszi. Nem vehető figyelembe a kárpótlás megítélésekor, ha az áldozat azért nem jelentette az esetet a rendőrségen, mert azt már más személy (barát, munkatárs, munkaadó, szakszervezeti tisztviselő, szociális munkás, stb.) megtette, ugyanis nem lehet tudomásuk az elkövetés valamennyi körülményéről. Az áldozatnak az esemény valamennyi részletéről számot kell adnia. Amennyiben szándékosan nem tesz ennek eleget vagy

félrevezeti a rendőrséget, ez a kártalanítás iránti kérelem elutasítását vonja maga után. A bűncselekményt továbbá az áldozatnak a lehető legrövidebb időn belül kell a rendőrség tudomására hozni. Természetesen a túl fiatal vagy túl idős korra vagy mentális, illetve egyéb körülményekre figyelemmel vannak, de ezek a kivételes elbírálás alá eső esetek. Még akkor is, ha az áldozat a fentieknek eleget tesz, de a továbbiakban nem megfelelően működik együtt az elkövetővel szembeni vád megalapozása, illetve az igazságszolgáltatás sikeres lefolytatása érdekében, a kártalanítási kérelme elutasítható, vagy annak összege csökkenthető.

B.) Az áldozat esemény előtti, alatti és utáni viselkedésének, valamint jellemének, személyiségének figyelembevétele.

A kártalanítási igény pozitív elbírálásának előfeltétele az, hogy az áldozat nem tehető felelőssé a sérelmére elkövetett cselekményért. A provokatív szavak használata vagy ilyen viselkedés tanúsítása általában elutasítást vagy a kifizetendő összeg csökkentését vonja maga után. Az is, ha a sérülés olyan verekedés során keletkezett, amelyben önszántából vett részt a sérült személy.

A kárpótlási szervezet számos olyan ügyben döntött, amelyben a szerencsétlenség alapvető oka az áldozat ittas vagy drogos állapota volt. Az - eddig folytatott gyakorlat szerint az - így elszenvedett sérelmek nagy része olyan helyen és körülmények között fordult elő, amelyeket általában elkerülhetett volna az áldozat, ha józan állapotban van, illetve ha körültekintő.

Hasonlóan ritkán részesültek kártalanításban az erőszakos csoportok (gengszterbandák) tagjai még akkor is, ha a körülmények, amelyek között a sérelmük bekövetkezett, egyáltalán nem volt összefüggésbe hozható az erőszakos csoporthoz való tartozásukkal.

Diszkrécionális jogkört gyakorolva a kártalanítási igényt teljes mértékben elutasíthatják vagy csökkenthetik, ha a kérelmező áldozatot a bíróság

korábban már elítélte valamilyen bűncselekményért. Nem fizethető továbbá kártalanítás addig, amíg meg nem győződnek arról, hogy a sérelmet okozó elkövetőnek nincs semmilyen lehetősége arra, hogy az áldozat részére kifizetett összegből részsedjen. Ennek reális veszélye akkor áll fenn, ha az áldozat az elkövetővel továbbra is egy háztartásban él.

4.) A kérelem benyújtása és elbírálása

A kártalanítási szervezet azt várja el, hogy a lehető leggyorsabban, de legkésőbb az eseményt követő 1 éven belül nyújtsák be a kárigényt. Az ennél hosszabb határidőn túl a kérelmek indoka és jogossága egyszerűen kivizsgálhatatlan. A kérsedelmesen előterjesztett kérelmet általában elutasítják, kivéve, ha nem teljesen beszámítható áldozat érdekében nyújtották be, vagy az áldozat 18 év alatti személy volt az elkövetéskor.

A kártalanítási szervezet ellenőrzi az adatokat, amelyeket egyébként bizalmasan kezel. Kérelmére, bizonyos időbeli korlátok között lehetőség van az egyszer már elbírált esetek újbóli felülvizsgálatára is, ha az áldozat egészségi állapotában az elbíráláskori időponthoz képest lényeges rosszabbodás következett be, avagy az elszenvedett sérülések következtében meghalt, és a kártalanítás összegének érintetlenül hagyása igazságtalan lenne. Az 1991. április 1-től 1992. március 31-ig terjedő időben 216 ilyen "megújítási" kérelem érkezett. Egyébként ugyanezen időszak alatt az összes kérelem több volt, mint bármelyik korábbi évben Angliában. Walesben és Skóciában együttvéve 61.400, ami 20,8 %-os emelkedést jelent az előző évi adatokhoz képest. Az igények növekvő száma alapvetően a gyermekkorú áldozatokra (child abuse) történő nagyobb társadalmi - rendőrségi, orvosi és a szociális munkási - érzékenységnek tulajdonítható. A hivatkozott időszakban kártalanítás címén kifizetett összeg 143.660.064 fontot tett ki, míg a szervezet fennállása, azaz 1964. augusztus 1-jétől kezdődően kifizetett összes kártalanítás 757.244.992 font volt.

Fennállása alatt sok bírálat érte a vázolt állam általi kártalanítás rendszerét. Az egyik kifogásolt kritérium az, hogy a kérelmező áldozatnak nem csupán a megfelelő hatóság tudomására kell hozni a bűncselekményt és együttműködni a rendőrséggel, hanem ún. "tisztá kézzel kell kikerülni az ügyből.⁶ A személyiségét, életvitelét is értékeli kártalanítás iránti kérelme elbírálásánál.⁷ Mindez felveti az "ártatlan áldozat" (innocent victim), illetve "ideális áldozat" (ideal victim) kérdését. Az "ideális áldozat"-ot egyébként N.Christie szerint az alábbi öt jellemzővel lehet körülírni:

- gyenge, beteg, öreg vagy nagyon fiatal;
- tiszteletre méltó feladatot teljesít, azaz gondoskodik valakiről;
- olyan helyen tartózkodott, ahol és amikor a jelenléte nem veti fel a felelősségének a kérdését;
- az elkövető nagy és erős;
- az elkövető ismeretlen és nincs személyes kapcsolat közöttük.⁸

Kezdetben a személyi sérülésekért a közpénzből járó kártalanítás potenciális kedvezményezettjének az "ártatlan áldozat"-ot tekintették.⁹ "A szegény, ártatlan, kicsi öregasszony", mint kártalanításra érdemes személy sztereotípiája meghatározó volt az állam általi kompenzálás kezdetén, s ez a klisé ma is érezteti hatását.¹⁰

A kritika alá eső másik rendelkezés az alsó határral kapcsolatos, amely jelenleg - 1992. évtől - 1000 font. Van olyan vélemény, hogy ezt el kell törölni. Más megközelítés szerint - elismerve azt a jogos igényt, hogy bizonyos sérülések esetén nem jár kártalanítás - az alsó határ csökkentése vagy a kártalanítást kizáró sérülések típusainak körülírása lenne indokolt.¹¹

A kártalanítási gyakorlat ugyancsak kritizált része a családon belüli erőszak eseteire vonatkozik. Ugyanis az elkövető nem részesülhet az áldozat részére kifizetendő kártalanításból, nem élvezhet ebből eredően előnyöket. Vannak ugyanakkor olyan esetek, amikor a bűncselekményt követően továbbra is együtt él az áldozat az elkövetővel,

mert ahhoz, hogy a közös háztartásból kiváljon és képes legyen elköltözni valahova, szüksége lenne bizonyos pénzösszegre.¹²

A korábban kifogásolt hosszadalmas eljárást és jelentős késedelmet az elkerülhetetlen szükséges szintre szorította a kártalanítási szervezet. Az ún. "Állampolgári Kartá"-val összhangban módosították a gyakorlatot és kialakították a panasz eljárás, majd a tarifa rendszerre figyelemmel a szigorú határidőkhöz kötött ügyintézés és a felbontás rendszerét.

Az angol állam általi kártalanítás a társadalmi szolidaritást, illetve a közösségnek a bűncselekmények áldozatai iránti részvétét mutatja, amelyet a közösség nevében az együttérzés kifejezéseként fizet az állam.¹³

x x x x x

Jegyzetek

1. Az európai államok általi kártalanítási rendszerek általános jellemzőit részletesebben lásd: Matti Joutsen: Research on Victims and Criminal Policy in Europe. In: Crime and Criminal Policy in Europe. Proceedings of an European Colloquium. Ed.: Roger Hood, Centre for Criminological Research, University of Oxford, 1988, pp. 69-70; Martin Wright: Justice for Victims and Offenders, Open University Press, 1991., pp. 27-29.
2. David Faulkner: Working Party... id.mű 1.o.
3. Compensating Victim of Violent Crime: Changes to the Criminal Injuries Compensation Scheme. Home Office, Scottish Office, Home and Health Department. Presented to Parliament by the Secretary of State for the Home Department and the Secretary of State for Scotland by Command of Her Majesty December 1993, pp. 1-7.

4. Compensating the Victim of Crime. Report of an Independent Working Party. Victim Support, 1993, pp. 34-36.
5. A kártalanításra jogosultak körére, a kártalanítást megalapozó sérülésekre, a kártalanítás feltételeire és a kérelem benyújtására, valamint elbírálására nézve az ismertetés alapja: Victims of Crimes of Violence. A guide to criminal injuries compensation - the tariff scheme, effective from 1 April 1994. CICA 3/94; Victims of crimes of violence. A Guide to the Criminal Injuries Compensation Scheme. Edinburgh Press 5/92; Criminal Injuries Compensation Board. Twenty-eight report. Accounts for the year ended 31 March 1992, London; The Settlement of Claims at the Criminal Injuries Compensation Board. Home Office Research Study 112, 1989.; Tim Newburn: Victim Compensation by the Offender and the State. In: The Victimology Handbook. Research Findings, Treatment, and Public Policy. Ed.: Emilio Viano, Garland Publishing, 1990. pp. 353-355.
6. Lucia Zedner: Victims... id. mű
7. David Faulkner: Working Party on Compensation for Victims of Crime. Paper presented Victim Support National Conference, Warwick 8-10 July, 1993. p. 2.
8. Nils Christie: The Ideal Victim. In: From Crime Policy to Victim Policy... id. mű 19.o.
9. David Miers: Responses to Victimisation. Abingdon: Professional Books, 1978. p. 4.
10. Lucia Zedner: Victims... id.mű és The Settlement of Claims at the Criminal Injuries Compensation Board... id. mű 15. o.
11. David Faulkner: Working Party... id.mű 9. o., továbbá: The Settlement of Claims at the

Criminal Injuries Compensation Board. Home Office Research Study 112, 1989. p. 14.

12. David Faulkner: Working Party... id.mú 10.o.
13. Compensating Victims... id. mú 1-2.o.; Joanna Shapland: Victim Assistance and the Criminal Justice System: the Victim's Perspective. In: From Crime Policy to Victim Policy. Reorienting the Justice System. Ed.: E.A. Fattah, Macmillan, 1986. p. 223; Lucia Zedner: Victims. In: Oxford Handbook of Criminology. Eds.: Robert Reiner, Rod Morgan, Mike Maguire. Oxford University Press, 1993. ... id. mú 29.o.